

Kto jest szczęśliwszy? Optymizm, wartości i satysfakcja z życia studentów polskich i ukraińskich

Zoriana Spryńska

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Drohobyczu

Anna Tychmanowicz*, Sara Filipiak

Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

WHO IS HAPPIER? OPTIMISM, VALUES AND LIFE SATISFACTION IN POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS

The purpose of the article is the analysis of dispositional optimism, personal values, and life satisfaction among polish and ukrainian students. Apart from geographical closeness and historical relations between Poland and Ukraine, the differences between polish and ukrainian students were expected. The presented research is a pilot study and are summary of preliminary analysis of a wider scientific project. One hundred students, women and men, studying at universities in Poland and in Ukraine were examined. The following measures were used: 40-item Portrait Values Questionnaire in polish adaptation of J. Cieciuch & Z. Zaleski (2011) and Satisfaction With Life Scale (SWLS) and Life Orientation Test-Revised (LOT-R), both in polish adaptation of Z. Juczyński (2009). The results indicated, that ukrainian students are more optimistic than polish students, however they didn't differ in life satisfaction. Both groups differ significantly in some personal values – ukrainian students prefer more than polish students such values as Tradition and Power and polish students prefer more than ukrainian students such values as: Benevolence, Universalism and Self-Direction.

Key words: dispositional optimism, personal values, life satisfaction, polish and ukrainian students

WPROWADZENIE

Polska i Ukraina mają wspólną historię oraz interesy gospodarcze (Barwiński, 2012; Kowalski, 2009). Oba te państwa jednak znacznie różnią się od siebie. Polska jest członkiem Unii Europejskiej i NATO, a jej polityka zorientowana jest głównie na współpracę z państwami Europy zachodniej i USA. Ukraina ubiega się o członkostwo w Unii Europejskiej i balansuje w swojej polityce zagranicznej pomiędzy zachodem Europy, a sąsiadami wschodnimi, zwłaszcza Rosją (Oryshchyn, 2015; Zięba, 2013). Sytuacja młodych osób w obu krajach istotnie się różni. Młodzi Polacy mają więcej możliwości samo-realizacji, pokładają swoje nadzieje we wspólnocie europejskiej, która otwierając granice umożliwiła swobodne podróżowanie i podejmowanie pracy lub nauki. Są także wspierani przez wiele instytucji lokalnych i międzynarodowych. Wyjazdy młodych Ukraińców w poszukiwaniu pracy i wykształcenia do Polski stają się coraz częstym zjawiskiem. W obu krajach młodzi ludzie spotykają się

z niepewną rzeczywistością i są uczestnikami stale dokonujących się przemian społecznych (Długosz, 2016; Oryshchyn, 2015). Różnice między oboma państwami, w wymiarze odmiennej historii i sytuacji polityczno-ekonomicznej, mogą powodować różnice w obszarze oczekiwań wobec przyszłości, wartości oraz poczucia satysfakcji życiowej u młodych ludzi w Polsce i na Ukrainie (por. Kriuchkov i Kriuchkova, 2003). Poczucie szczęścia społeczeństw związane jest bowiem z zamożnością ekonomiczną kraju oraz spokojem społecznym lub jego brakiem – najmniej szczęśliwi są obywatele krajów ubogich, a także prowadzących konflikty zbrojne (Boski, 2010). Zmiany w obszarze społecznym, ekonomicznym lub politycznym, na przykład związane z rozpoczęciem lub zakończeniem działań wojennych, mogą uwidaczniać się w przemianach w zakresie podejmowanych decyzji, przewidywanych zdarzeń czy cenionych wartości (por. Kriuchkov i Kriuchkova, 2003). W odniesieniu do tych ustaleń warto podkreślić, że większość dotychczasowych analiz w obszarze zmiennych stanowiących przedmiot niniejszego artykułu prowadzona była przed rozpoczęciem konfliktu na Ukrainie (np. Bielski, 2010; Borowski, 2014; Różycka-Tran, Żemojtel-Piotrowska i Truong, 2013; Żemojtel-Piotrowska i Piotrowski, 2014). Deficyt

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Anna Tychmanowicz, Instytut Psychologii UMCS, Plac Litewski 5, 20-080 Lublin. anna.tychmanowicz@umcs.pl

współczesnych badań, prowadzonych w obecnej sytuacji społecznej, stanowił przesłankę do podjęcia niniejszych analiz. Uzyskane rezultaty pozwolą uaktualnić dotychczasowy stan wiedzy nad funkcjonowaniem studentów narodowości polskiej i ukraińskiej w zakresie dyspozycyjnego optymizmu, preferowanych wartości oraz zadowolenia z życia. Uwzględnione w badaniach zmienne wybrano z uwagi na ich znaczenie dla efektywnego pełnienia roli studenta. Wskazuje się, że warunkują one postawy wobec samego siebie oraz świata, motywację do realizowania wyznaczonych celów i dążeń oraz poczucie sensowności podejmowanych działań (Carver i Scheier, 2014; Turosz, 2011).

DYSPOZYCYJNY OPTYZMIZM

Według Michaela Scheiera i Charlesa Carvera (1992) dyspozycyjny optymizm jest wymiarem osobowości, który odnosi się do uogólnionych oczekiwań człowieka względem przyszłości. Wymiar ten funkcjonuje jako mechanizm regulujący zachowanie, gdyż oczekiwania, które człowiek formułuje względem przyszłości, wywierają istotny wpływ na sposób realizacji celów życiowych oraz ukierunkowują aktywność służącą ich urzeczywistnieniu. Autorzy definiują dyspozycyjny optymizm jako tendencję do bycia przekonanym, że dobre rzeczy, w przeciwieństwie do złych, będą doświadczane przez człowieka w przyszłości (Scheier i Carver, 1985). Scheier i Carver (1992) argumentują, że optymizm dyspozycyjny jest cechą osobowości zachowującą względną stabilność niezależnie od kontekstu czasowego i sytuacyjnego.

Optymizm dyspozycyjny odnosi się do zgeneralizowanego oczekiwania wystąpienia pozytywnych zdarzeń w życiu niezależnie od tego, gdzie podmiot upatruje przyczyn ich zaistnienia (osobiste działanie, kompetencje czy przychylność innych ludzi). W tym sensie różni się od takich konstruktów, jak atrybucje przyczynowe czy poczucie własnej skuteczności. Regulacyjna rola optymizmu dyspozycyjnego uwidacznia się wówczas, gdy człowiek rozważa możliwości zrealizowania celu często w kontekście przeszkód, jakie może napotkać na drodze jego realizacji. Dyspozycyjny optymizm sprawia, że człowiek wierzy w to, że cel zostanie osiągnięty (Scheier i Carver, 1992). Optymizm jest jednym z tych zasobów, które sprzyjają osiągnięciu powodzenia w życiu, ponieważ wiąże się z bardziej adekwatnym doбором środków do realizowanych celów (Olbrycht, 2010; Łukasiewicz i Paśnikowska, 2016). Osoby optymistyczne formułując sądy względem własnej przyszłości dostrzegają więcej możliwości pojawienia się zdarzeń związanych z osobistym sukcesem i pomyślnością (Blackwell i in., 2013). Dyspozycyjny optymizm angażuje podmiot na poziomie poznawczym oraz odnosi się do procesów motywacyjnych – osoby optymistyczne podejmują więcej wysiłków na rzecz realizacji osobistych celów i są bardziej wytrwale podczas ich osiągania (Carver i Scheier, 2014).

WARTOŚCI ORAZ ICH ZNACZENIE W FUNKCJONOWANIU CZŁOWIEKA

Problematyka wartości zajmuje wiodącą pozycję w badaniu uwarunkowań ludzkich zachowań oraz ich prognozowaniu. Wartości odgrywają ważną rolę w kształtowaniu światopoglądu, przekonań, wyboru drogi życiowej oraz w regulacji podejmowanych działań ludzi niezależnie od kręgu kulturowego (Mudyń i Pietras, 2007). Preferowane wartości są także wskaźnikami zmian społecznych oraz indywidualnych, realizowanych w różnych sferach życia jednostki. Człowiek w swoim codziennym funkcjonowaniu dokonuje wyborów i decyduje o tym, co jest dla niego ważne. Odbywa się to jednocześnie w kontekście uwarunkowań kulturowych oraz preferowanych wartości. Wszelkie przemiany, które odbywają się w społeczeństwie, obligują człowieka do nieustającego wyboru celów życiowych oraz sposobów ich realizacji. U podstaw tego wyboru leżą potrzeby i wartości osobiste (Kriuchkov i Kriuchkova, 2003).

Wśród właściwości wartości, wspólnych różnym stanowiskom definicyjnym, wymienia się następujące ich charakterystyki: a) wartości są pojęciami lub przekonaniami, b) dotyczącymi pożądanego stanu finalnego lub zachowań, c) wykraczającymi poza określone sytuacje d) ukierunkowującymi selekcję lub ocenę zachowań i wydarzeń oraz e) są uporządkowane ze względu na relatywną ważność (Schwartz i Bilsky, 1987, 1990).

Balakiryova (2007) wśród najważniejszych właściwości wartości wymienia ich subiektywność oraz priorytetowe znaczenie dla funkcjonowania jednostki. Hierarchia wartości osobistych jest swoistym ogniwem, które łączy jednostkę i społeczeństwo. Świat duchowy człowieka oraz kultura danego społeczeństwa są wzajemnie powiązane, przenikają się i wzajemnie na siebie oddziałują. W społecznej oraz indywidualnej świadomości wartości pełnią funkcję życiowego punktu orientacyjnego, moralnej podstawy dla wyboru działań i hierarchizowania celów. Ponadto, wartości społeczeństw mogą ulec zmianie wraz z przemianami w dziedzinach gospodarki, kultury, polityki oraz życia społecznego danego kraju (por. Inglehart, 2003; Inglehart i Baker, 2000; Ziółkowski, 2012).

Jednym z najpopularniejszych obecnie ujęć wartości w psychologii jest koncepcja Shaloma H. Schwartza. Wartości w koncepcji Schwartza ujmowane są jako poznawcze reprezentacje celów, pojęcia czy przekonania dotyczące pożądanego stanu rzeczy i efektów działań (Cieciuch, 2013; Oleś, 2002; Schwartz i in., 2012). Reprezentują one, w formie świadomych celów, odpowiedzi na trzy uniwersalne wymagania, z którymi muszą sobie poradzić ludzie, niezależnie od kultury, w jakiej żyją. Wymagania te dotyczą: podstawowych biologicznych potrzeb organizmu, konieczności koordynacji relacji interpersonalnych oraz realizacji zadań niezbędnych dla dobra grupy i jej przetrwania (Schwartz i in., 2012; Schwartz, Bilsky, 1987, 1990). Schwartz analizuje war-

tości dwupoziomowo: jako charakterystykę jednostek oraz kultur (Różycka-Tran, Żemojtel-Piotrowska i Truong, 2013). Wśród wartości jednostkowych wyróżnia on 10 kategorii: władzę, osiągnięcia, hedonizm, stymulację, kierowanie sobą, uniwersalizm, życzliwość, tradycję, przystosowanie i bezpieczeństwo; natomiast wśród wartości kulturowych wyodrębnia 7 wymiarów: autonomię intelektualną, autonomię afektywną, zakorzenienie (zakorzenione bezpieczeństwo oraz zakorzenione podporządkowanie), egalitaryzm, hierarchię, harmonię oraz mistrzostwo (Cieciuch, 2013; Różycka-Tran, Żemojtel-Piotrowska i Truong, 2013). Kraje, z których pochodzą osoby badane – Polska oraz Ukraina – zajmują odmienne lokalizacje na kulturowej mapie świata, odzwierciedlającej oprócz przekonań społecznych i aksjomatów społecznych także różnice w preferowanych wartościach (por. Boski, 2010; Kwiatkowska, 2009).

SATYSFAKCJA Z ŻYCIA W PERSPEKTYWIE PSYCHOLOGICZNEJ

Satysfakcja z własnego życia, obok obiektywnych czynników, takich jak poziom zarobków czy wykształcenia, jest jednym z ważniejszych komponentów poczucia jakości życia (Vittersø, Røysamb i Diener, 2002). Jest konstruktem wielowymiarowym i odnosi się do subiektywnej oceny ważnych obszarów życia, takich jak: zdrowie, finanse, praca zawodowa, poczucie własnej wartości i jakości relacji interpersonalnych (Michalos, 1991). Ogólna satysfakcja z życia nie jest jednak prostą sumą satysfakcji z poszczególnych obszarów życia. Ludzie przypisują różną wagę poszczególnym sferom życia, które są dla nich mniej lub bardziej istotne (tamże).

W literaturze przedmiotu dobrze udokumentowany jest fakt, iż satysfakcja z życia jest silnie związana z kulturą (Diener i Diener, 1995). Wspomniani autorzy na podstawie międzynarodowych badań w 31 krajach wskazali, że satysfakcja finansowa była silniejszym predyktorem satysfakcji życiowej w uboższych krajach, w porównaniu z krajami bogatszymi. Wymiar zamożności państwa jest jednak tylko jednym z elementów, który badacze biorą pod uwagę przy analizowaniu podobieństw i różnic w zakresie satysfakcji życiowej ludzi. Różnice w wartościowaniu szczęścia oraz ogólnej satysfakcji z życia spowodowały, że w ostatnich latach wzrosła liczba badań, których autorzy poszukują kulturowych uwarunkowań satysfakcji z życia (Goodwin, Cook i Yung, 2001; Kang i in., 2003). Warto zaznaczyć, iż w świetle dostępnych analiz, Polska i Ukraina różnią się od siebie w kulturowym wymiarze indywidualizmu i kolektywizmu, przy czym Ukraina jest bardziej kolektywistyczna w porównaniu z Polską (por. Hofstede, Hofstede i Minkov, 2010; Voropayeva, 2013). Wiele dotychczas przeprowadzonych badań ukazuje, że osoby żyjące w społeczeństwach kolektywistycznych zasadniczo charakteryzują się niższą satysfakcją z życia w porównaniu z osobami żyjącymi w kulturach indywidualistycznych. Proponuje się wiele alternatywnych teorii tłumaczących to zróżnicowanie. Wskazuje się na

przykład, że w społeczeństwach kolektywistycznych jednostka ma mniejsze zasoby do zaspokajania indywidualnych potrzeb, formułowane wyjaśnienia dotyczą też różnic kulturowych w wartościowaniu szczęścia i satysfakcji życiowej (Diener i Suh, 1999; Diener i Lucas, 2000). Badania Kang i współpracowników (2003) wykazały, że satysfakcjonujące relacje z innymi ludźmi były związane z lepszą ogólną satysfakcją z życia oraz z poczuciem własnej wartości u badanych osób w kulturach kolektywistycznych. Diener i Diener (1995) wykazali, że poczucie własnej wartości jest silniejszym predyktorem satysfakcji z życia w kulturach indywidualistycznych, niż w kulturach kolektywistycznych. Być może w społeczeństwach kolektywistycznych ważniejsze dla zadowolenia z życia są czynniki odmienne od tych związanych z pozytywnym lub negatywnym nastawieniem wobec własnej osoby.

OPTYMIZM, WARTOŚCI ORAZ SATYSFAKCJA Z ŻYCIA W BADANIACH MIĘDZYKULTUROWYCH POLAKÓW I UKRAIŃCÓW

Prowadzone dotąd badania na próbach: polskiej oraz ukraińskiej uwzględniały – w odrębnych analizach – podobieństwa oraz różnice między tymi krajami w obszarach satysfakcji z życia, optymizmu oraz cenionych wartości. Badania porównawcze nad wyznacznikami zadowolenia z życia w perspektywie czasowej (przeszłości, teraźniejszości i przyszłości) prowadzone w 2008 roku przez Oryshchyn (2015) wskazały na fakt, iż stosunek do niepewności społecznej zależy od stałych predyspozycji osobowościowych, do których między innymi należą wartości osobiste. W badaniach wzięło udział łącznie 250 studentów z Polski oraz Ukrainy. W obu badanych grupach ujawniono podobne nasilenie zadowolenia z życia, zarówno w odniesieniu do teraźniejszości, jak i przeszłości (Oryshchyn, 2015; Markiewicz i Oryshchyn, 2016). W badanych grupach stwierdzono wprawdzie wyższy poziom optymizmu w odniesieniu do wydarzeń przyszłych niż obecnych i przeszłych, jednak różnica dotyczyła jednego tylko aspektu: studenci z Ukrainy byli bardziej optymistyczni przy ocenianiu poziomu zadowolenia z życia w odległej perspektywie przyszłości w porównaniu z Polakami (tamże). Podobne badania prowadzone były przez Borowskiego (2014) w krajach Europy środkowowschodniej w latach 2009-2012. Ujawniły one, że we wszystkich badanych krajach (europejskiej części Rosji, Ukrainie, Litwie, Czechach, Buriacji – azjatyckiej części Rosji oraz Polsce) wartością dominującą w przekonaniu studentów było dobro rodziny. Wartość ta w najwyższym stopniu była preferowana przez Litwinów, a w najmniejszym przez Ukraińców. Najmniejsze znaczenie w badanych krajach przypisywano pracy zawodowej. Pomiar wartości w tym badaniu dokonany został za pomocą autorskiej ankiety. Bielski (2010) badał hierarchie wartości młodzieży akademickiej na Białorusi, Ukrainie oraz w Polsce. Badania prowadzone z zastosowaniem narzędzi opartych na klasyfikacji Eduarda Sprangera i Ryszarda Jedlińskiego ujawniły, że studenci z Ukrainy najwyżej cenili wartości

społeczne i moralne, najniżej natomiast wartości polityczne. Do wartości najwyżej cenionych przez studentów w Polsce należały wartości moralne i poznawcze, najniższej cenione zaś były wartości hedonistyczne.

Porównanie Polski oraz Ukrainy pod względem wartości kulturowych w ujęciu Schwartza pozwoliły na określenie najbardziej istotnych różnic oraz podobieństw między tymi krajami w analizowanym obszarze. Badania prowadzone były w latach 2010-2011 w grupie studentów pochodzących z 27 krajów z całego świata (Różycka-Tran i in., 2013; Żemojtel-Piotrowska i Piotrowski, 2014). Na poziomie kulturowym Ukraińcy cenią sobie wyżej od Polaków wartości zakorzenienia, czyli te które akcentują związki jednostek z grupami społecznymi do których przynależą oraz realizacją wspólnych celów. Ponadto, w kulturze tej wyżej ceni się wartości hierarchii, które związane są z akceptacją nierówności społecznych w zakresie pełnionych ról społecznych, dostępu do zasobów i władzy. W obydwu analizowanych kulturach, podobnie nisko cenione są wartości z grupy harmonii akcentujące dostosowanie się jednostki do świata zewnętrznego takiego, jakim on jest. Podobnie raczej nisko w obu kulturach cenione są wartości „autonomii afektywnej”, utożsamiane z dążeniem do indywidualnego realizowania aktywności sprzyjających odczuwaniu szczęścia i przyjemności. W Polsce wyżej niż na Ukrainie cenione są wartości „eglitaryzmu”, akcentujące współpracę, troskę o innych ludzi oraz przeświadczenie o równości ludzi względem siebie; „autonomii intelektualnej” podkreślające znaczenie niezależności w myśleniu i wyrażaniu własnych poglądów oraz mistrzostwa, czyli koncentracji na modyfikowaniu otoczenia naturalnego i społecznego w celu realizacji osobistych celów (Różycka-Tran i in., 2013; Schwartz, 2006). Przytoczone badania prowadzone były jeszcze przed konfliktem na Ukrainie. Zasadnym wydaje się zatem analiza wskazanych obszarów w nowej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej.

Badania prowadzone w 2015 roku wśród młodzieży (maturzystów) na Węgrzech, w Polsce i na Ukrainie, dotyczące optymizmu w zakresie realizacji zaplanowanych celów życiowych ujawniły najwyższy poziom optymizmu na Węgrzech, nieco niższy na Ukrainie, a najniższy w Polsce (Długosz, 2016). Zgodnie z konkluzją autora tych badań, młodzież państw posttransformacyjnych okazała się pozytywnie nastawiona wobec swojej przyszłości (Długosz, 2016, s. 85). Okazało się także, że we wszystkich badanych krajach młodzież jest zadowolona z życia. Najwięcej zadowolonych z życia maturzystów jest na Węgrzech (84%) i na Ukrainie (82%), nieco mniej – w Polsce (77%) (Długosz, 2016). Poczucie zadowolenia z życia u młodzieży ukraińskiej jest zatem nieco wyższe niż młodzieży polskiej, pomimo, że – jak wskazano wyżej – zasadniczo w kulturach kolektywistycznych poziom satysfakcji z życia jest niższy niż w krajach indywidualistycznych (por. Diener i Suh, 1999; Diener i Lucas, 2000).

Złożone uwarunkowania optymizmu, preferencji określonych wartości oraz poczucia satysfakcji życiowej, także w kontekście kulturowym, stanowiły podstawę opraco-

wania planu niniejszych badań. Celem prezentowanych poszukiwań badawczych była analiza dyspozycyjnego optymizmu, wartości oraz poczucia satysfakcji z życia wśród studentów polskich oraz ich ukraińskich rówieśników. Podobna tematyka podejmowana była we wcześniejszych badaniach (np. Bielski, 2010; Borowski, 2014; Długosz, 2016; Oryshyn, 2015), lecz wymaga ona aktualizacji ze względu na zmieniającą się rzeczywistość społeczną, polityczną i ekonomiczną w obu krajach. Zmiany we wskazanych obszarach mogą mieć istotne znaczenie dla psychospołecznego funkcjonowania młodych ludzi w zakresie oczekiwań wobec przyszłości, cenionych przez nich wartości oraz poczucia szczęścia (por. Bańka, 2005; Czapiński, 2015; Kohut, 2007; Nowak, 2011). Z uwagi na rezultaty wcześniejszych analiz oczekiwano różnic w obszarach poczucia satysfakcji z życia, dyspozycyjnego optymizmu oraz cenionych wartości między badanymi grupami.

Mając na uwadze wskazany cel, sformułowano następujące pytanie badawcze:

Czy i w jaki sposób grupy studentów narodowości polskiej oraz ukraińskiej różnią się pod względem dyspozycyjnego optymizmu, preferowanych wartości oraz satysfakcji z życia?

Odwołując się do wskazanych wcześniej ustaleń i wyników badań, przypuszcza się, że istnieją istotne statystycznie różnice między grupą studentów polskich i ukraińskich w obszarze poczucia satysfakcji z życia oraz dyspozycyjnego optymizmu. Z uwagi na niejednoznaczność dotychczasowych danych oraz brak współczesnych analiz w obszarze analizowanej problematyki, uwzględniających najnowsze zmiany społeczno-polityczne, nie określono kierunku tych różnic. Przypuszcza się także, że istnieją istotne statystycznie różnice między grupą polską a ukraińską w obszarze cenionych wartości. Można oczekiwać, że studenci z Ukrainy wyżej niż ich polscy rówieśnicy cenią wartości tradycji, przystosowania, bezpieczeństwa oraz władzy, niżej natomiast od polskich studentów cenią wartości życzliwości oraz kierowania sobą. W obszarze pozostałych wartości: uniwersalizmu, stymulacji oraz hedonizmu nie oczekuje się różnic istotnych statystycznie.

METODA

OSOBY BADANE

W badaniach wzięło udział łącznie 100 osób w wieku od 18 do 24 lat ($M=20.82$, $SD=1.89$). 50 osób badanych było pochodzenia polskiego, studiujących w Polsce, kolejne 50 pochodzenia ukraińskiego, studiujących na Ukrainie. Osoby prowadzące badanie informowały, że prowadzą międzynarodowe badania dotyczące poczucia jakości życia studentów. Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny. Badania przeprowadzane były metodą papier-olówek. Czas na wypełnienie kwestionariuszy był nielimitowany, przeciętnie badanie zajmowało ok. 20 minut.

Grupę ukraińską stanowiły osoby studiujące na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Iwana Franki w Droho-

byczu, na następujących kierunkach: Psychologia, Historia, Inżynieria, Technologia komputerowa, Filologie obce. Badaną polską grupą były osoby studiujące na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, na kierunkach: Psychologia, Pedagogika, Praca socjalna, Kreatywność społeczna oraz Edukacja artystyczna. Zestawienie najważniejszych danych socjodemograficznych zawiera Tabela 1.

Tabela 1
Dane socjodemograficzne badanych osób, w grupie ukraińskiej i polskiej

		Próba ukraińska		Próba polska	
		N	%	N	%
Płeć	Kobieta	25	50	25	50
	Mężczyzna	25	50	25	50
Stan cywilny	Mężatka/zonaty	2	4	1	2
	W związku nieformalnym	29	58	22	44
	Wolny/nie mam partnera	19	38	27	54
Miejsce pochodzenia	Wieś	8	16	19	38
	Miasto do 20 tys. miesz.	2	4	6	12
	Miasto od 20 tys. do 100 tys.	32	64	13	26
	Miasto pow. 100 tys.	8	16	12	24

NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach zastosowano następujące narzędzia: Zrewidowany Kwestionariusz Portretów PVQ-40 Shaloma Shwartza w polskiej adaptacji Jana Ciecucha i Zbigniewa Zaleskiego (2011), Skalę Satysfakcji Życiowej SWLS (Ed Diener, Robert A. Emmons, Randy J. Larsen, Sharon Griffin, 1985) oraz Test Orientacji Życiowej LOT-R (Michael F. Scheier, Charles S. Carver, Michael W. Bridges, 1994), oba w polskiej adaptacji Zygfrieda Juczyńskiego (2009).

Skala Satysfakcji Życiowej SWLS służy do pomiaru poczucia satysfakcji życiowej rozumianej jako subiektywne dobre samopoczucie w odniesieniu do różnych aspektów życia. Skala zawiera 5 stwierdzeń. Badany ocenia, w jakim stopniu (na skali 7-stopniowej) każde z nich odnosi się do jego dotychczasowego życia (Juczyński, 2009). Wskaźnik rzetelności skali *alfa* Cronbacha w prezentowanej próbie wynosi $\alpha = .81$.

Zrewidowany Kwestionariusz Portretów PVQ-40 służy do badania wartości w zmodyfikowanym kołowym modelu wartości Schwartza. Kwestionariusz zawiera 40 itemów, które opisują ludzi w kategoriach ich aspiracji, dążeń oraz przekonań dotyczących tego, co jest w życiu ważne. Badany określa na 6-stopniowej skali, w jakim stopniu opisywana osoba jest podobna do badanego (Ciecuch i Schwartz, 2012). Współczynniki *alfa* Cronbacha dla poszczególnych kategorii wartości w niniejszej próbie wynoszą od $\alpha = .50$ (dla kategorii tradycja) do $\alpha = .80$ (dla hedonizmu).

Test Orientacji Życiowej LOT-R jest narzędziem służącym do pomiaru dyspozycyjnego optymizmu, rozumianego jako uogólnione oczekiwanie pozytywnego wyniku pojawiającej się sytuacji, a także przekonania, że niepomyślne sytuacje zdarzać się będą bardzo rzadko lub też wcale (Juczyński, 2009). Test zawiera 10 stwierdzeń, przy czym sześć z nich ma diagnostyczną wartość dla dyspozycyjnego optymizmu. Badany określa na 5-stop-

niowej skali, na ile zgadza się z określonym stwierdzeniem (Juczyński, 2009). Wskaźnik rzetelności skali *alfa* Cronbacha w niniejszej próbie wynosi $\alpha = .73$.

WYNIKI BADAŃ

Analiza uzyskanych wyników obejmuje charakterystykę różnic między badanymi grupami studentów w Polsce i na Ukrainie, w zakresie dyspozycyjnego optymizmu, preferowanych wartości oraz satysfakcji z życia. Wyniki zostaną zaprezentowane w Tabeli 2.

Dane zawarte w Tabeli 2 wskazują na brak istotnych różnic między grupami studentów z Polski i Ukrainy w zakresie satysfakcji z życia. Uzyskane rezultaty wskazują na przeciętne nasilenie poczucia jakości życia w obu analizowanych grupach. Badane grupy różnią się natomiast nasileniem dyspozycyjnego optymizmu ($t = -2.363$; $p < .05$). Studenci w grupie ukraińskiej ujawniają wyższy poziom tej cechy w porównaniu z ich polskimi rówieśnikami. Średni poziom dyspozycyjnego optymizmu w grupie ukraińskiej ukazuje jego wyższe niż przeciętne nasilenie, natomiast w grupie polskiej kształtuje się na poziomie przeciętnym.

Otrzymane wyniki wskazują również na istotne statystycznie różnice między badanymi grupami w zakresie wartości związanych z tradycją ($t = -4.532$; $p < .01$), życzliwością ($t = -2.295$; $p < .05$), uniwersalizmem ($t = 3.282$; $p < .01$), kierowaniem sobą ($t = 2.511$; $p < .01$), władzą ($t = 5.492$; $p < .01$). W obu analizowanych grupach wartości

Tabela 2

Wartości osobiste, satysfakcja z życia oraz dyspozycyjny optymizm w próbie polskiej (N=50) oraz ukraińskiej (N=50)

	Próba polska		Próba ukraińska		t	p
	M	SD	M	SD		
Przystosowanie	-.32	.80	-.03	.77	-1.84	.07
Tradycja	.85	.87	-.09	.80	-4.53	.00
Życzliwość	.48	.74	.15	.68	2.30	.02
Uniwersalizm	.47	.72	.01	.69	3.28	.00
Kierowanie sobą	.55	.78	.10	.99	2.51	.01
Stymulacja	.12	.80	-.13	1.39	1.12	.26
Hedonizm	.02	1.00	.01	.61	.05	.96
Osiągnięcia	.06	.87	-.05	1.25	.51	.61
Władza	-1.02	1.11	.11	.91	-5.49	.00
Bezpieczeństwo	.02	.61	.08	.68	-.46	.64
Satysfakcja z życia	22.14	6.08	23.38	4.31	-1.18	.24
Dyspozycyjny optymizm	14.82	4.87	16.74	3.04	-2.37	.02

z kategorii tradycji są mało cenione w porównaniu z innymi wartościami, przy czym w grupie polskiej cenione są istotnie niżej niż w grupie ukraińskiej. W obu grupach wysoko cenione są wartości związane z życzliwością oraz uniwersalizmem, choć Polacy cenią je istotnie bardziej niż Ukraińcy. Wartości z kategorii kierowania sobą, choć preferowane w obu grupach, są cenione istotnie bardziej przez polskich niż ukraińskich studentów. U Polaków wartości z kategorii władzy cenione są poniżej średniej wszystkich wartości – są zatem cenione nisko w porównaniu z innymi wartościami. Istotnie bardziej wartości związane z władzą cenią sobie młodzi Ukraińcy. Nie stwierdzono natomiast istotnych różnic między badanymi grupami w zakresie wartości przystosowania, stymulacji, hedonizmu, osiągnięć oraz bezpieczeństwa.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Celem niniejszego artykułu było porównanie optymizmu dyspozycyjnego, wartości oraz satysfakcji z życia w grupie studentów polskich oraz ukraińskich. Oczekiwano różnic w zakresie dyspozycyjnego optymizmu oraz zadowolenia z życia w badanych grupach. Przypuszczano także, że badani studenci z Polski i Ukrainy będą różnili się istotnie pod względem preferowanych wartości, na co wskazywały rezultaty badań innych autorów. Oczekiwania te zostały częściowo potwierdzone. Obie porównywane grupy nie różniły się istotnie pod względem satysfakcji z życia, natomiast studenci ukraińscy okazali się bardziej optymistyczni od studentów polskich. Grupa z Ukrainy ceniła wyżej od grupy polskiej wartości tradycji oraz władzy, natomiast studenci polscy cenili wyżej od swoich ukraińskich rówieśników wartości życzliwości, uniwersalizmu oraz kierowania sobą. W obszarze pozostałych wartości badane grupy nie różniły się istotnie.

Uzyskane w niniejszych badaniach wyniki dotyczące optymizmu dyspozycyjnego są zgodne z rezultatami innych badań, dotyczących przyszłościowej perspektywy czasowej (Oryshschyn, 2015; Markiewicz i Oryshchyn, 2016) oraz osiągania zaplanowanych celów życiowych u maturzystów (Długosz, 2016). Analizy wymienionych autorów wskazały na wyższy poziom optymizmu u Ukraińców niż u Polaków, chociaż w obu grupach zmienna ta przyjmowała podobnie wysokie nasilenie. Analizy Długosza (2016) wskazały ponadto, że zarówno młodzież ukraińska jak i polska jest zadowolona z życia, ale w próbie ukraińskiej uzyskane w tym obszarze wyniki są wyższe (analizy dokonane na podstawie danych procentowych). Prezentowane w niniejszym artykule rezultaty badań własnych ujawniły przeciętny poziom satysfakcji z życia w obu badanych grupach – polskiej oraz ukraińskiej. Ponadto, wyniki w zakresie satysfakcji z życia wskazują na wyższe zadowolenie z życia u młodzieży ukraińskiej niż polskiej, jednak różnice te okazały się nieistotne statystycznie. Długosz (2016) podsumowując badania z 2015 roku zauważył, że pomimo trwającego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego dobrostan psychiczny młodych mieszkańców Ukrainy nie obniżył się (tamże, s. 87). Otrzymane przez nas wyniki badań przeprowadzonych dwa lata później wskazują na przeciętny poziom satysfakcji z życia młodych Ukraińców oraz Polaków. Rezultaty te mogą stanowić potwierdzenie ustaleń innych autorów (m. in. Bańka, 2005; Czapiński, 2015; Luhmann i Hofmann, Eid i Lucas, 2012), że zadowolenie z życia nie jest prostą pochodną obiektywnych warunków życia, ale związane jest między innymi z subiektywnym nadawaniem znaczenia zdarzeniom i doświadczeniom, które stają się udziałem jednostki. Istotne w tym aspekcie są także procesy socjalizacji oraz zmiany rozwojowe związane z wiekiem (Luhmann i in., 2012; Roysamb i in., 2018). Okres rozwojowy

wylaniającej się dorosłości, w jakim znajdują się badane w niniejszych analizach osoby, sprzyja odczuwaniu satysfakcji z życia (Bańka, 2005). Można byłoby zatem oczekiwać wyższego nasilenia tej zmiennej w obu badanych grupach. Przeciętne nasilenie satysfakcji z życia w grupie studentów polskich i ukraińskich stanowi zatem wyzwanie dla edukacji, nawet na poziomie niższym niż akademicki (np. treningi w zakresie przeformułowania niepowodzeń, pozytywnego wartościowania posiadanych kompetencji i zasobów).

Kolejną analizowaną zmienną były cenione w grupie polskiej oraz ukraińskiej wartości. W obu grupach mało cenione są wartości związane z tradycją (są one cenione mniej od pozostałych wartości), przy czym młodzi Polacy cenią je jeszcze mniej niż Ukraińcy. Oznacza to, że badani raczej nie przywiązują wagi do respektowania kulturowych i religijnych symboli, obyczajów i idei, szczególnie w grupie polskich studentów. W ujęciu Ingleharta, Polska na osi: wartości tradycyjne-wartości materialistyczne zajmuje centralną pozycję, „z lekkim nachyleniem” do wartości tradycyjnych (Kwiatkowska, 2009, s. 23). Uzyskane wyniki są zatem sprzeczne z sugestiami Ingleharta (por. Kwiatkowska, 2009) wskazującymi, że Ukraińcy w porównaniu z Polakami są mniej tradycyjni. Polacy, zgodnie z sugestiami teoretycznymi, powinni wyżej niż Ukraińcy cenić tradycję. Niskie cenie tych wartości może wynikać z przemian kulturowych związanych z procesami globalizacji: zacierania się lokalnych zwyczajów i tradycji czy też mieszania się obyczajów, co jest charakterystyczne w szczególności dla polskiego społeczeństwa, któremu jest „bliżej” do państw zachodnich (por. Boski, 2010; Kwiatkowska, 2009). Obserwuje się zwrot ku większej indywidualizacji życia człowieka w wymiarze funkcjonowania rodzinnego czy zawodowego, co dodatkowo znajduje odzwierciedlenie w silniejszym preferowaniu wartości kierowania sobą w grupie polskiej. Oznacza to, że badani Polacy wydają się bardziej niezależni w myśleniu i działaniu, istotnie mniej zależy im także na osiągnięciu prestiżu i wysokiej pozycji społecznej oraz na sprawowaniu kontroli nad innymi ludźmi, a także zasobami stanowiącymi o bogactwie. Ukraina jest za to bardziej świecka i materialistyczna (Kwiatkowska, 2009), co ujawnia się poprzez wyższe cenie wartości władzy, związanych między innymi z bogactwem materialnym (por. Różycka-Tran i in., 2013). Co ciekawe, największe rozbieżności w zakresie preferowanych przez obie grupy wartości dotyczyły właśnie władzy – w grupie Polaków ceniona jest najniżej, natomiast w grupie ukraińskiej lokuje się bardzo wysoko, na drugiej pozycji w hierarchii. Wynik ten wydaje się być zgodny z ustaleniami innych badaczy (por. Kwiatkowska, 2009; Różycka-Tran, Żemojtel-Piotrowska i Truong, 2013; Żemojtel-Piotrowska i Piotrowski, 2014), sytuujących Ukrainę bliżej hierarchii niż egalitaryzmu na mapie wartości kulturowych, co akcentuje nierówności w dostępie do zasobów, takich jak władza, pieniądze, autorytet czy status społeczny.

Zarówno Polacy, jak Ukraińcy cenią sobie wartości leżące u podstaw kategorii życzliwość i uniwersalizm, choć studenci z Polski cenią je sobie istotnie bardziej niż studenci z Ukrainy. Wyniki te sugerują, że polscy studenci są bardziej prospołeczni i otwarci na pomyślność dobra wspólnego niż studenci z Ukrainy. Uwzględniając równoczesne wyższe cenie przez Polaków wartości kierowania sobą oraz odrzucanie wartości władzy można przypuszczać, że dążenie do autonomii oraz ciekawość świata realizowane są przez nich przy poszanowaniu dobra otoczenia społecznego. W hierarchii wartości studentów z Ukrainy wartości leżące u podłoża uniwersalizmu również znajdują się wśród preferowanych wartości, ale zajmują one niższą pozycję niż wartości życzliwości, władzy oraz kierowania sobą. Wyniki te mogłyby oznaczać, że zainteresowanie światem społecznym oraz problemami otaczającej rzeczywistości wynika raczej z troski o najbliższych oraz dążenia do realizacji indywidualnych celów. Przyjęcie takiego wyjaśnienia byłoby spójne z wynikami wcześniejszych analiz, sytuujących Ukrainę bliżej kulturowych wartości mistrzostwa niż harmonii (Kwiatkowska, 2009; por. Żemojtel-Piotrowska i Piotrowski, 2014), co oznaczałoby silniejsze preferowanie asertywności, ambicji, indywidualnego sukcesu oraz gotowości do zmiany otaczającego świata w taki sposób, aby umożliwić jednostce realizację założonych celów (Różycka-Tran i in., 2013). Uzyskane rezultaty dotyczące wyższego poziomu uniwersalizmu w grupie polskiej można także dyskutować w odniesieniu do klasyfikacji autorstwa Frompenaars oraz Hampden-Turner (za: Bartosik-Purgat i Schroeder, 2007), która wyodrębnia dwie grupy kulturowe: uniwersalistów oraz partykularystów. Polska wykazuje cechy kultur uniwersalistycznych, co oznacza, że mieszkańcy tego kraju postępują w większości sytuacji zgodnie z obowiązującymi wszystkim regułami i zasadami (Bartosik-Purgat i Schroeder, 2007), w trosce o dobro wspólne i równość społeczną. Opisane preferencje wartości w grupie studentów polskich i ukraińskich stanowią o tyle istotny aspekt przeprowadzonych badań, że wiążą się ściśle z podejmowanymi przez jednostkę wyborami, decyzjami oraz celami życiowymi (por. Schwartz i Bilsky, 1987, 1990). Nabiera to szczególnego znaczenia w kontekście podejmowania nowych ról charakterystycznych dla wczesnej dorosłości, np. budowania bliskich związków, podejmowania obowiązków zawodowych i obywatelskich (por. Bańka, 2005).

Prezentowane rezultaty badań własnych stanowią podsumowanie pierwszego etapu analiz w ramach szerszego projektu badawczego, dotyczącego jakości życia studentów w wybranych kilku krajach (Polska, Ukraina, Austria, Hiszpania). Wyniki opisywanych porównań studentów polskich oraz ukraińskich, z uwagi na niewielkie liczebności badanych grup, należy interpretować z ostrożnością. Otrzymane rezultaty, wskazujące na pewne różnice w zakresie dyspozycyjnego optymizmu i niektórych wartości osobistych oraz brak istotnych różnic w obszarze satysfakcji z życia, wymagają dalszej weryfikacji.

Uzasadnionym byłoby także uwzględnienie w dalszych analizach innych zmiennych, takich jak: indywidualizm i kolektywizm lub sprawczość i wspólnotowość, które mogłyby pomóc w wyjaśnieniu otrzymanych zależności. W kolejnych badaniach warto byłoby także ustalić poziom optymizmu w odniesieniu do wydarzeń w teraźniejszości i przeszłości, czyli uwzględnić orientację temporalną w badaniu optymizmu (por. Oryshchyn, 2015; Markiewicz i Oryshchyn, 2016).

LITERATURA

- Balakiyova, O. (2007). Transformatsiia tsinnisnykh orienitatsii v ukrajinskomu suspilstvi. [The transformation of value orientations in Ukrainian society]. *Ukrayinskyi sotsium [Ukrainian society]*, 2, 7-19.
- Bańka, A. (2005). Jakość życia a jakość rozwoju. Społeczny kontekst płci, aktywności i rodziny. W: A. Bańka (red.), *Psychologia jakości życia* (s. 11-78). Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
- Bartosik-Purgat, M., Schroeder, J. (2007). Polskie społeczeństwo w świetle „wymiarów kulturowych” Europejskiego rynku. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Oeconomica*, 209, 205-221.
- Barwiński, M. (2012). Stosunki międzypaństwowe Polski z Ukrainą, Białorusią i Litwą po 1990 roku w kontekście sytuacji mniejszości narodowych. *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 1, 139-166.
- Bielski, J. (2010). Kultura fizyczna w kategoriach wartości. W: M. Zasada, M. Klimczyk, H. Żukowska, R. Muszkieta, M. Cieślicka (red.), *Humanistyczny wymiar kultury fizycznej (Humanistic dimension physical culture)* (s. 7-16). Bydgoszcz, Lwów, Warszawa: UKW.
- Blackwell, S.E., Rius-Ottenheim, N., Schulte-van Maaren, Y.W., Carlier, I.V., Middelkoop, V.D., Zitman, F.G., Spinhoven, P., Holmes, E.A., Giltay, E.J. (2013). Optimism and mental imagery: a possible cognitive marker to promote well-being? *Psychiatry Research*, 206, 1, 56-61. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychres.2012.09.047>.
- Boksański, Z. (2007). *Indywidualizm a zmiana społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Borowski, A. (2014). Hierarchy of values of students in selected countries of Middle-Eastern Europe in the context of the public trust. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 38, 100-110. DOI: <http://dx.doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.38.100>.
- Boski, P. (2010). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Carver, Ch., Scheier M.F. (2014). Dispositional optimism. *Trends in Cognitive Sciences*, 18, 6, 293-299. DOI: 10.1016/j.tics.2014.02.003.
- Cieciuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartza. *Psychologia Społeczna*, 8, 1, 22-24.
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza [Polish adaptation of Shalom Schwartz's Personal Values Questionnaire]. *Czasopismo Psychologiczne*, 17, 2, 251-262.
- Cieciuch, J., Schwartz, S.H. (2012). The Number of Distinct Basic Values and Their Structure Assessed by PVQ-40. *Journal of Personality Assessment*, 94, 3, 1-8. DOI: 10.1080/00223891.2012.655817.
- Czapiński, J. (2015). Indywidualna jakość i styl życia. Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków – Raport. *Contemporary Economics*, 9/4, 200-331. doi: 10.5709/ce.1897-9245.190
- Diener, E., Lucas, R.E. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1, 41-78. DOI: 10.1023/A:1010076127199.
- Diener, E., Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 4, 653-663.
- Diener, E., Emmons R.A., Larsen R.J., Griffin S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 1, 71-75. DOI: 10.1207/s15327752jpa4901_13.
- Diener, E., Suh, E. M. (1999). National differences in subjective well-being. W: D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz (red.), *Wellbeing: The foundations of hedonist psychology* (s. 213-229). New York: Russell Sage.
- Długosz, P. (2016). Pokolenie przegranych? Kondycja psychospołeczna młodzieży w Europie środkowo-wschodniej. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 21, 2, 77-90. DOI:10.4467/24496138Ps.16.006.6276.
- Goodwin, R., Cook, O., Yung, Y. (2001). Loneliness and life-satisfaction among three cultural groups. *Personal Relationships*, 8, 2, 225-230. DOI: 10.1111/j.1475-6811.2001.tb00037.x.
- Hofstede, H. Hofstede, G.J., Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind. Revised and expanded* (3 wyd.). New York: McGraw-Hill USA.
- Inglehart, R. (2003). Kultura a demokracja. W: L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw* (s. 146-168). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Inglehart, R., Baker, W.E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 1, 19-51.
- Juczyński, Z. (2009). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii Zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kang, S.M., Shaver, P.R., Sue, S., Min, K.H., Jing, H. (2003). Culture-Specific Patterns in the Prediction of Life Satisfaction: Roles of Emotion, Relationship Quality, and Self-Esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 12, 1596-1608. DOI:10.1177/0146167203255986.
- Kohut, A. (2007). *Global Views on Life Satisfaction, National Conditions and the Global Economy. Pew Global Attitudes Project, 2007*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Kowalski, T. (2009). Polska transformacja gospodarcza na tle wybranych krajów Europy Środkowej. *Ruch Prawniczy. Ekonomiczny i Socjologiczny*, 71, 2, 253-279.
- Kryuchkov A., Kryuchkova L. (2003). Mirovozzrencheskiy portret sovremennogo ukrainskogo studenta [World outlook portrait of a modern Ukrainian student]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni T. Shevchenka – Bulletin of Chernigiv State Pedagogical University named after T. Shevchenko*, 20, 71-76.
- Kwiatkowska, A. (2009). Zróżnicowanie kulturowe świata a rozwój gospodarczy – czy mapa bogactwa i biedy pokrywa się z kulturową mapą świata. *Zeszyty Naukowe WSiP im. Heleny Chodkowskiej*, 4, 33, 5-32.

- Luhmann, M., Hofmann, W., Eid, M., Lucas, R.E. (2012). Subjective well-being and adaptation to life events: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 592-615.
- Łukasiewicz, J., Pańnikowska, B. (2016). Nadzieje i obawy studentów ukraińskich podejmujących studia w Polsce. *Roczniki Teologiczne*, 63, 11, 235-248. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2016.63.11-14>.
- Markiewicz, K., Oryshchyn, L. (2016). Transformacje społeczne a oczekiwania przyszłościowe młodych Polaków i Ukraińców. *Annales UMCS*, 29, 1, 263-278. DOI: 10.17951/j.2016.29.1.263.
- Michalos, A. C. (1991). *Global report of student well-being*. New York: Springer.
- Mudyń, K., Pietras, K. (2007). Preferowane wartości a zdrowie i satysfakcja z życia. *Psychoterapia*, 1, 140, 5-25.
- Nowak, S. (2011). System wartości społeczeństwa polskiego. *Studia Socjologiczne*, 1, 200, 261-278.
- Olbrycht, K. (2010). Wychowanie do nadziei. *Fides et Ratio*, 1, 2, 39-45.
- Oleś, P. (2002). Z badań nad wartościami i wartościowaniem: niektóre kwestie metodologiczne. *Roczniki Psychologiczne*, 5, 53-74.
- Oryshchyn, L. (2015). *Młodzi Polacy i Ukraińcy wobec społeczeństwa ryzyka*. Nie opublikowana praca magisterska, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Katarzyny Markiewicz, prof. UMCS.
- Røysamb, E., Nes, R.B., Czajkowski, N.O., Vassend, O. (2018). Genetics, personality and wellbeing. A twin study of traits, facets and life satisfaction. *Scientific Reports*, 8, 1, 1-13.
- Różycka-Tran, J., Żemojtel-Piotrowska, M., Truong, T.K.H. (2013). Wartości osobiste i kulturowe w ujęciu Shaloma Schwartza, w kulturze polskiej i wietnamskiej. [Schwartz'personal and cultural values in Polish and Vietnamese cultures]. *Psychologia Społeczna*, 4, 27, 396-407.
- Scheier, M.F., Carver, C.S. (1985). Optimism, coping, and health: assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, 4, 3, 219-247. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0278-6133.4.3.219>.
- Scheier, M.F., Carver, C.S. (1992). Effects of optimism on psychological and physical well-being: Theoretical overview and empirical update. *Cognitive Therapy and Research*, 16, 2, 201-228.
- Scheier, M.F., Carver, C.S., Bridges, M.W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): a reevaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 6, 1063-1078.
- Schwartz, S.H. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*, 5, 2-3, 137-182.
- Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 2, 550-562. DOI: 10.1163/156913306778667357.
- Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 5, 878-891. DOI: 10.1037/0022-3514.58.5.878.
- Schwartz, S. H., Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 38, 3, 230-255. DOI: 10.1016/S0092-6566(03)00069-2.
- Schwartz, S.H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103, 4, 663-688. DOI:10.1037/a0029393.
- Turosz, M.A. (2011). Zasoby osobiste i deficyty a jakość życia studentów Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 92, 2, 204-210.
- Vittersø, J., Røysamb, E., Diener, E. (2002). The concept of life satisfaction across cultures: exploring its diverse meaning and relation to economic wealth. W: E. Gullone, R. A. Cummins (red.), *The universality of subjective well-being indicators. A multi-disciplinary and multi-national perspective. Social indicators research book series* (tom 16, s. 81-103). The Netherlands, Dordrecht: Kluwer Academic.
- Voropayeva, T. (2013). Formation of collective identity of Ukrainian citizens: Value-based measurement. *GISAP: Culturology, Sports and Art History*, 1, 37-40.
- Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J. (2014). Kulturowe wymiary postaw roszczeniowych. *Psychologia Społeczna*, 9, 29, 220-240.
- Zięba, R. (2013). *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Ziółkowski, M. (2012). Kapitały społeczny, kulturowy i materialny i ich wzajemne konwersje we współczesnym społeczeństwie polskim. *Studia Edukacyjne*, 22, 7-27.

